

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 631.4(477.8)

Зіновій ПАНЬКІВ

ГРУНТОВІ РЕСУРСИ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

В статті наголошено про помилковість підміни термінів «земельні ресурси» та «грунтові ресурси» оскільки не враховується усієї сукупності функцій, що виконують ґрунти у функціонуванні біосфери та житті людини. Багатофункціональність ґрунтів дозволяє виділити матеріальні, функціональні, культурно-естетичні, інформаційні групи ґрунтових ресурсів. На основі створеної ґрунтової карти встановлена структура ґрунтових ресурсів області, розраховані показники освоєності, розораності ґрунтів та забезпеченість продуктивними ґрунтами. Запропоновано систему показників для характеристики ґрунтових ресурсів.

Ключові слова: ґрунтові ресурси, земельні ресурси, ґрунтокористування, екологічні функції, Львівська область.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Ґрунтовий покрив як окремого регіону, так і всієї планети, формувалися впродовж багатьох тисяч років внаслідок сукупної дії чинників ґрунтоутворення (клімату, гірської породи, рельєфу, живих організмів), що зумовило формування строкатого різноманіття біокошних природно-історичних утворень, які відрізняються морфологією, складом, властивостями, режимами функціонування, показниками родючості. Саме завдяки унікальній властивості забезпечувати рослини біогенними елементами живлення, водою та іншими умовами для їхнього нормального розвитку ґрунти вже більше 10 тисяч років використовуються в якості основного засобу праці в сільському і лісовому господарстві, є основою для отримання первинної рослинної продукції та сировини для ряду галузей промисловості, гарантують отримання 95% харчового раціону населення планети. Все це дозволяє розглядати ґрунти, в першу чергу, як природні ресурси. Продуктивність ґрунтів обумовлена їхніми морфологічними особливостями (в першу чергу, потужністю гумусового горизонту) та фізико-хімічними властивостями (рН, вміст гумусу, NPK тощо), які визначаються ґрунтознавцями в процесі польових і лабораторно-аналітичних досліджень. Великомасштабні обстеження ґрунтів сільськогосподарських земель України, в тому числі і Львівської області, були проведені в 1958-61 рр., а подальші коректування ґрунтових досліджень – у 80-х роках ХХ століття, що дозволило встановити площі ґрунтових таксономічних одиниць, закономірності розташування їхніх ареалів та основні фізико-хімічні властивості. Сучасні дослідження в галузі ґрунтознавства стверджують, що ґрунтова оболонка, яка сформувалася на стику літосфери, гідросфери, атмосфери, крім ресурсів родючості та біопродуктивності, виконує біогеоценологічні і глобальні екологічні функції, що є основою формування оптималь-

ної екологічної ситуації в регіоні. Руйнування ґрунтового покриву, інтенсивне використання його в сільському господарстві мінімізує його екологічний потенціал та є однією із причин погіршення загальної екологічної ситуації як окремого регіону, так і всією планетою.

В українському законодавстві терміни «ґрунт», «ґрунтові ресурси» не мають належного правового статусу, а основним об'єктом правовідносин у розподілі земельного фонду, що не дозволяє в повній мірі враховувати функції багатоцільового ґрунтового ресурсу, виступає земельна ділянка. У структурі природно-ресурсного потенціалу України на ряду із мінеральними, водними, лісовими, ґрунтові ресурси не виділяються, а вони підміняються терміном «земельні», що не повністю відображає виняткове значення і функції ґрунтів у житті людини та функціонуванні біосфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У переважній більшості наукових публікацій ґрунтові ресурси розглядаються як сукупність таксономічних ґрунтових утворень в межах територіальних одиниць, що свідчить про однобічне, споживацьке ставлення до цього унікального природного ресурсу. У монографії «Ґрунти Львівської області» (1969 р.) приведені відомості про площі та закономірності поширення ґрунтів сільськогосподарських угідь, а також охарактеризовані їхні фізико-хімічні властивості, що не в повній мірі відображає функції ґрунтів у житті людини та функціонування біосфери.

Основною метою публікації є аналіз структури ґрунтових ресурсів Львівської області, розробка системи кількісних показників, що характеризують матеріальні та функціональні групи ґрунтових ресурсів.

Виклад основного матеріалу. Існування та поступальний розвиток людського суспільства на нашій планеті неможливий без оптимального співвідношення природних умов і природних ресурсів, що є у достатній кількості

та доступні до використання. На самих ранніх етапах своєї еволюції людина використовувала ті природні ресурси, які не потребували жодного вдосконалення (кліматичні, водні, рослинного і тваринного світу), що обумовило існування привласнювального землекористування та кочового способу життя. У подальшому з метою активізації використання ресурсів тваринного і рослинного світу, почалося використання ресурсів надр (камінь, мідь, бронза, залізо) з метою виробництва засобів праці. В цей період ґрунти розглядалися людиною як невіддільний елемент певної території, яка характеризується своїм розташуванням, рельєфом, рослинним покривом, та використовується як просторовий базис для переміщення, будівництва стоянок і як територію, що гарантує забезпечення харчового раціону при суцільному домінуванні привласнювального землекористування та кочового способу життя. Різкі зміни природних умов після закінчення льодовикового періоду, появу представників тваринного і рослинного світу, що були корисними для людини і придатними для domestикації, стали стимулом переходу до осілого способу життя і відтворювального землекористування, що дало змогу більш продуктивніше використовувати природні ресурси, відтворювати і примножувати їхні можливості. Першим видом відтворювального землекористування було кочове скотарство, яке базувалося на використанні особливостей domestифікованих тварин і багатства трав'яних біоценозів, без врахування особливостей і значення ґрунтового покриву. Становлення осілого способу життя, перехід до землеробства стало важливою віхою в розумінні значення і намаганні вивчення природи ґрунту – основного об'єкта праці та засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві, який був даний людині без докладання додаткових зусиль на його створення. На відміну від скотарства, основою землеробства є властивості ґрунтів і їхня продуктивність. Розвиток землеробства стимулював перехід до осілого способу життя, що вивільнило час, який витрачався на полювання та збиральництво, для влаштування побуту та низки винаходів (прядіння і ткацтво, будівництво, гончарство). Домінування відтворювального господарства зумовило зміни не тільки в матеріальній, а й духовній сфері. Головним атрибутом духовного життя стала земля, що дає урожай, та атмосферні явища, від яких залежала його кількість та продуктивність худоби. Процес відтворювального землекористування в Україні є досить тривалим (більше 10 тис. р.), що суттєво змінило співвідношення

між природними та антропогенними біоценозами, зумовило погіршення екологічного стану. У використанні ґрунтів для виробництва первинної сільськогосподарської продукції домінував екстенсивний тип, що зумовило до зменшення площ продуктивних ґрунтів і погіршення їхньої якості. Тому, для характеристики процесу використання території у сільському і лісовому господарстві одночасно із термінами «природокористування», «землекористування» доцільніше використовувати – «ґрунтокористування».

ґрунтокористування – це процес використання людиною або суспільством компонентів, властивостей та функцій природних, антропогенно-перетворених і штучних ґрунтів для задоволення матеріальних, духовних потреб людини та оптимізації екологічного стану середовища життя [8].

Співзвучним з цим терміном є ґрунтовикористання. Проте, це тільки на перший погляд.

ґрунтовикористання – це однонаправлений процес використання ґрунту, який зумовлює його повне знищення в процесі відведення земельних ділянок під забудову, розробку корисних копалин, затоплення території або систематичне використання його способами і методами, що зумовлюють інтенсифікацію деградаційних процесів [8]. Тому, для характеристики збалансованого використання ґрунтових ресурсів доцільно вживати термін «ґрунтокористування», яке поділяється на безпосереднє та опосередковане.

Безпосереднє ґрунтокористування розпочалося з моменту переходу людства до землеробства, що отримало назву «неолітичної революції» за своєю вагомістю в еволюції людства. Опосередковане ґрунтокористування передувало появі та господарській діяльності людини. Саме завдяки цьому процесу було створене оптимальне середовище для появи людини та ведення нею привласнювального господарства, що дозволило людині вижити на ранніх етапах еволюції. Опосередковане ґрунтокористування базується на використанні людиною екологічних функцій, які виконують ґрунти в біосфері.

Згідно сучасних трактувань ґрунти є невід'ємною складовою земельних ресурсів – як найважливішої частини природного середовища, що характеризуються просторовим розміщенням, рельєфом, ґрунтовым покривом, рослинністю, надрами, водами, є головним засобом виробництва в сільському і лісовому господарстві, а також просторовим базисом для розміщення усіх галузей господарства. Земельні ресурси є основою існування та викорис-

тання всіх видів природних ресурсів (лісових, водних, мінерально-сировинних). Хоча у структурі природно-ресурсного потенціалу, згідно прийнятої класифікації, виділяються мінеральні, водні, земельні, лісові, фауністичні, природні рекреаційні ресурси. Але при такій класифікації не враховується, що земля є місцем концентрації всіх мінеральних ресурсів, основою формування поверхневих, підземних вод, умовою біопродуктивності природних біоценозів. При класифікації земельного фонду під землями розуміють генетично самостійні ділянки самої верхньої, найбільш активної частини суші, що є основи засобом виробництва в лісовому і сільському господарстві, з характерною їм природно-господарською якістю, яка визначає призначення і використання земель, а також заходи їхньої охорони та окультурення. Найдрібнішою класифікаційною одиницею земельного фонду є види земель, які за своїм змістом відповідають агро-виробничим групам ґрунтів та виділяються в процесі ґрунтових обстежень. Саме продуктивність земель визначається природними і набутими властивостями ґрунтів, які обумовлюють переважаючий напрям використання земельних ділянок.

Родючість ґрунтів, як їхня унікальна властивість, впродовж практично всього періоду використання визначала необхідність розглядати їх виключно як ресурс для виробництва первинної сільськогосподарської продукції. Терміни «земельні», «ґрунтові» ресурси зводяться до кількості площ ґрунтових таксономічних одиниць в межах адміністративних утворень чи земельних ділянок. Такі трактування знайшли своє відображення у визначенні: «Ресурси ґрунтово-земельні – як ресурси всіх сільськогосподарських угідь або всього ґрунтового покриву без врахування форм їхнього використання» [9, с. 456)].

Сучасні наукові дослідження в галузі ґрунтознавства доводять, що ґрунти – це чотирьохфазна, багатфункціональна система, що дозволяє використовувати їх не тільки в сільському і лісовому господарстві. Сільськогосподарське використання ґрунтів практично унеможливує їх використання в іншій якості, що зумовлює погіршення господарської цінності як багатопільового ґрунтового ресурсу.

Багатфункціональність ґрунтових ресурсів дозволяє виділити декілька їхніх груп [2,3]:

1) **Матеріальні;**

2) **Функціональні**, які поділяються на ресурси прямого та опосередкованого споживання;

3) **Культурно-естетичні та інформаційні**

ресурси.

Термін «ґрунтові ресурси» є вужчим у порівнянні із «земельними ресурсами», оскільки вони крім ґрунтів охоплюють рельєф, рослинність і інші компоненти, що є в межах певної земельної ділянки.

ґрунтові ресурси – це сукупність усіх таксономічних ґрунтових одиниць з характерними їм властивостями та функціями, що використовуються або можуть бути використані в усіх видах господарської діяльності, та для оптимізації стану екологічної ситуації в межах природних чи адміністративних утворень [8]. ґрунтові ресурси повинні мати свою вартість та як і водні, лісові, мінерально-сировинні, оскільки вони можуть бути повністю відчуженими за межі земельної ділянки.

Відомості про структуру і географію ґрунтових ресурсів як Львівської області, так і України були отримані на основі опрацювання результатів великомасштабних ґрунтових обстежень 1958-61 рр., в процесі яких були отримані відомості про площі всіх таксономічних ґрунтових одиниць, що використовуються в сільськогосподарському виробництві. Відомості про структуру ґрунтових ресурсів сільськогосподарських і орних земель Львівської області відображені у книзі «ґрунти Львівської області» [(1969)]. Відомості про загальні ґрунтові ресурси області відсутні, оскільки не проводилися ґрунтові обстеження земель лісового, водного фонду, природно-заповідного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Працівниками кафедри ґрунтознавства і географії ґрунтів ЛНУ імені Івана Франка на основі використання карти ґрунтів області, результатів багаторічних власних ґрунтових обстежень, аналізу карт четвертинних відкладів, рельєфу, рослинного покриву була створена електронна ґрунтова карта області, а використання ГІС-програм дозволило вперше розрахувати площі всіх таксономічних ґрунтових одиниць та встановити структуру ґрунтових ресурсів області (таблиця 1).

Основними показниками для характеристики ґрунтових ресурсів повинні бути:

1 – структура ґрунтового покриву;

2 – географія ґрунтів;

3 – бали бонітету агро-виробничих груп ґрунтів;

4 – показники часткової та загальної економічної оцінки земель;

5 – стан розвитку деградаційних процесів (змитість, тощо);

6 – сільськогосподарська освоєності ґрунтів;

7 – розораності ґрунтів;
 8 – забезпеченість продуктивними ґрунтами;
 9 – придатність ґрунтів до вирощування сільськогосподарських культур;

10 – розподіл ґрунтів за формами власності;
 11 – екологічна якість ґрунтів.

Таблиця 1

Ґрунтові ресурси Львівської області

№ з/п	Генетичні назви ґрунтів	Загальна площа ґрунтів		Площа ґрунтів, що (1) використовуються у с/г				Показник с/г освоєності ґрунтів, %	Показник розораності ґрунтів, %
		тис. га	% від загальної площі області	Всього, тис. га	% від загальної площі ґрунтів в	в т.ч. рілля, тис. га	% від площі ріллі		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Дерново-підзолисті ґрунти на давньоалювіальних, воднольодовикових і делювіальних відкладах, в т.ч. оглеєні	387,4	17,7	209,0	15,2	129,7	17,4	53,9	33,5
		282,8	-	150,9		93,2		53,3	32,9
2	Підзолисто-дернові ґрунти, в т.ч. оглеєні	42,0	1,9	25,8	1,9	20,4	2,7	61,4	48,6
		37,2		21,8		17,1		58,6	46,0
3	Ясно-сірі лісові, в т.ч. оглеєні	75,5	3,4	32,9	2,4	23,2	3,1	43,6	30,7
		27,7		14,5		10,2		52,3	36,8
4	Сірі лісові, в т.ч. оглеєні	192,2	8,8	104,8	7,6	84,8	11,4	54,5	44,1
		81,7		42,4		31,3		51,9	38,3
5	Темно-сірі опідзолені, в т.ч. оглеєні	265,0	12,1	153,5	11,2	133,6	18,0	57,9	50,4
		166,7		87,5		75,4		52,5	45,2
6	Чорноземи опідзолені, в т.ч. оглеєні	90,8	4,1	68,3	5,0	63,9	8,6	75,2	70,4
		51,5		33,0		31,0		64,1	60,2
7	Чорноземи неглибокі	31,9	1,5	21,8	1,6	20,5	2,8	68,3	64,3
8	Чорноземи глибокі	24,5	1,1	21,8	1,6	20,9	2,8	89,0	85,36
9	Чорноземи карбонатні на елювії карбонатних порід	45,7	2,1	31,2	2,3	29,6	4,0	68,3	64,8
10	Лучно-чорноземні на лесовидних породах	7,5	0,3	7,4	0,5	5,2	0,7	92,8	72,2
11	Чорноземно-лучні	17,6	0,8	11,5	0,8	9,3	1,2	65,3	52,8
12	Лучні ґрунти на делювіальних і алювіальних відкладах	163,5	7,5	138,9	10,1	45,1	6,2	85,0	27,6
13	Лучно-болотні	46,5	2,1	44,4	3,5	2,4	0,3	84,1	5,2
14	Болотні	51,8	2,4	43,6	3,2	0,8	0,1	84,2	1,5
15	Торфувато-болотні	3,0	0,1	3,3	0,2	0,1	-	84,2	1,5
16	Торфово-болотні	7,0	0,3	12,6	0,9	0,3	-	84,9	4,3
17	Торфові	56,2	2,6	39,8	2,9	0,3	-	84,9	4,3
18	Дернові	217,1	9,9	113,9	8,3	55,3	7,5	52,5	25,5
19	Дернові карбонатні на елювії щільних карбонатних порід	44,6	2,0	22,7	1,6	19,2	2,6	50,9	43,0
20	Буроземно-підзолисті глейові	37,9	1,7	11,9	0,8	6,7	0,9	31,4	17,7
21	Бурі гірсько-лісові на елювії-делювії карпатського флішу	341,5	15,6	199,4	14,6	51,5	7,0	58,4	15,1
22	Дерново-буроземні	27,9	1,3	33,2	2,4	15,4	2,1	90,8	55,2
23	Лучно-буроземні	8,8	0,1	7,0	0,5	2,4	0,3	79,4	27,2
24	Виходи порід	4,6	0,2	4,4	0,5	0,6	0,1	-	-
	Всього	2183,1	100	1369,1	100	741,3	100	62,7	34,1

1- дані отримані в результаті опрацювання відомостей ґрунтових обстежень 1958-61рр.

Крім запропонованих загальних показників, які, в основному, характеризують сучасний стан використання ґрунтових ресурсів, їхню родючість і біопродуктивність, вкрай актуальним є впровадження системи показників, які відображають значення ґрунтів в оптимізації стану навколишнього середовища (сорбція і перетворення забруднюючих речовин, регулювання складу атмосфери і гідросфери тощо). Найбільш доцільно для таких цілей використовувати економічні та вартісні показники, які повинні відображати вклад ґрунтового покриву в оптимізацію екологічної ситуації.

Отримані в процесі опрацювання результати великомасштабних ґрунтових обстежень свідчать, що у структурі ґрунтів сільськогосподарських угідь Львівської області домінують дерново-підзолисті (15,2%), бурі лісові (14,6%), темно-сірі опідзолені (11,2%), лучні (10,1%) та дернові (8,3%) ґрунти.

Проте, у структурі ґрунтів ріллі області найбільшу частку займають темно-сірі опідзолені (18,0%), дерново-підзолисті (17,4%), сірі лісові (11,4%), чорноземи опідзолені (8,6%). Бурі лісові ґрунти у структурі ґрунтів ріллі області становлять всього 7,0% від загальної площі орних земель, що зумовлено як несприятливими кліматичними умовами, так і їхніми фізико-хімічними властивостями.

Аналіз електронної ґрунтової карти Львівської області дозволив встановити, що у структурі ґрунтового покриву області домінують дерново-підзолисті ґрунти (17,7%), 73% яких є оглеєними, а основні ареали їхнього поширення приурочені до Малого Полісся, Надсяння та Передкарпаття. Близько 54,0% цих ґрунтів використовуються у сільському господарстві, а показник їхньої розораності – 33,5%. Бурі лісові ґрунти в області займають 341,5 тис. га (15,6%) та домінують в гірській частині. Вони, в основному, щебенюваті та переважають середньоглибокі види. Показник сільськогосподарської освоєності бурих гірсько-лісових ґрунтів становить 58,4%, а розораності – 15,1%. Темно-сірі опідзолені ґрунти у структурі ґрунтових ресурсів області займають 12,1%, з яких близько 63% мають ознаки оглеєння. Показник сільськогосподарської освоєності темно-сірих ґрунтів становить близько 58%, а розораності – 50%. Також досить значну частку у структурі ґрунтових ресурсів області займають чорноземи опідзолені (4,1%) та чорноземи карбонатні (2,1%), а чорноземи глибокі всього 1,1% від загальної площі ґрунтів.

Найбільшими показниками сільськогосподарської освоєності характеризуються ґрунти,

що сформувалися під лучними біоценозами: чорноземи глибокі (85,3%), чорноземи опідзолені (75,2%), чорноземно-лучні (65,3%). Досить значною сільськогосподарською освоєністю за рахунок проведення широкомасштабної осушувальної меліорації характеризуються гідроморфні ґрунти: лучно-болотні (84,1%), болотні (84,2%), торфово-болотні (84,9%), торфові (70,8%). Проте, переважна більшість цих ґрунтів використовується в якості сіножатей і пасовищ, про що свідчить показник розораності цих ґрунтів, який коливається від 0,5 до 5,2%.

За результатами бонітування, яке поспіхом було проведене в 1993 році за вкрай застарілими відомостями, середній бал ґрунтів ріллі області становить 29, що є досить сумнівним. В цей ж час середній бал бонітету ґрунтів ріллі Закарпатської області, де у структурі ґрунтових ресурсів близько 70% становлять бурі лісові ґрунти – 41. В процесі проведення бонітування територія області була розділена на 11 природно-сільськогосподарських районів. Найбільшими балами бонітету вирізняються ґрунти ріллі Золочівського (54) та Борщівського (48) районів, а найменшими – ґрунти ріллі Турківського (10) природно-сільськогосподарського району, який повністю охоплює гірську частину Львівської області. Найбільші бали бонітету (більше 70) мають темно-сірі та чорноземи опідзолені, чорноземи типові та щебенюваті. Найменшими балами бонітету (менше 10) характеризуються дерново-підзолисті піщані і супіщані ґрунти Малого Полісся, Надсяння та бурі лісові короткопрофільні карпатської частини області.

Врахування показників придатності таксономічних груп ґрунтів до вирощування певних сільськогосподарських культур дозволяє підвищити рентабельність господарської діяльності, оскільки зменшуються витрати на оптимізацію властивостей ґрунтів до вимог культури, та покращити показники урожайності. Оцінка придатності агропромислових груп ґрунтів Львівської області до вирощування основних сільськогосподарських культур приведена в монографії Телегуз О.В., Кіт М.Г. [10]. Проте, сучасні агротехнології, кліматичні зміни, попит на певну рослинну продукцію на світових ринках помітно змінили структуру посівних площ області: зменшилась частка багаторічних трав, натомість збільшилися площі зайняті під технічні культури (ріпак, соняшник, кукурудза на зерно), які виснажують ґрунти, оскільки не враховують їхньої придатності, та інтенсифікують розвиток деградаційних процесів.

Ґрунти – як самостійні природно-історичні біокосні утворення відрізняються між собою за морфологічними особливостями, складом, властивостями, режимами функціонування, здатністю забезпечувати рослини елементами живлення, водою та іншими умовами, що необхідні для їхнього нормального росту і розвитку. Відповідно до цього, ґрунти відрізняються за показниками родючості, що обумовлює отримання продуктів харчування для людини, кормів для тварин, сировини для промисловості, і є основою продовольчої безпеки держави. В ряді публікацій, одночасно із розрахунками забезпеченості населення земельними (просторовими) ресурсами, приводяться показники забезпеченості чорноземними ґрунтами [1]. Згідно цих розрахунків на одного жителя України припадає 1,32 га території, в т. ч. 0,71 га ріллі, що помітно перевищує відповідні показники в країнах Європи. Проте дослідники не говорять, що такі показники зумовлені, в першу чергу, депопуляцією в Україні (за період незалежності кількість населення зменшилася на 8 млн. осіб). Домінування у структурі ґрунтового покриву України чорноземів (50% земельної території) зумовило, що в розрахунку на одного жителя припадає 0,6 га (61,0 га на 100 жителів). Але кількісні переваги не підкріплені показниками економічної родючості ґрунтів, що є помітно меншими у порівнянні з країнами, де повністю відсутні чорноземи. У Львівській області чорноземи не домінують у структурі ґрунтового покриву і, відповідно, на одного жителя припадає 0,11 га чорноземних ґрунтів (всі типи чорноземів, темно-сірі опідзолені, лучно-чорноземні).

Використання показника забезпеченості чорноземними ґрунтами є яскравим проявом екстенсивного напрямку ґрунтокористування, який домінував впродовж усіх історичних періодів, коли, в першу чергу, освоювалися і використовувалися ґрунти з високими показниками потенційної родючості, що зумовлювало зменшення затрат праці на одиницю продукції і, відповідно, високі показники рентабельності

сільськогосподарської продукції. Але все це досягалося виключно за рахунок виснаження ґрунтів. Такий напрям ґрунтокористування зумовив погіршення властивостей чорноземних ґрунтів, розвитку деградаційних процесів та зменшення їхніх площ (відведення під забудову).

Висновки: В Львівській області, як і в Україні, відсутні резерви продуктивних ґрунтів, оскільки показник їхнього сільськогосподарського освоєння більше 80%, без врахування відведення під забудову та розміщення об'єктів інфраструктури. Сучасні тенденції ґрунтокористування повинні базуватися на інтенсивних технологіях (селекція нових сортів, ресурсозберігаючі способи обробітку, врахування придатності ґрунтів для вирощування певних культур, внесення компенсуючих доз органічних і мінеральних добрив і ін.), покращення показників ефективної, економічної родючості тощо.

Ґрунтові ресурси є найважливішою складовою частиною природно-ресурсного потенціалу, раціональне використання яких гарантує збереження продовольчої, національної безпеки та оптимізації стану екологічної безпеки. Проте, на сьогодні відсутнє законодавчо сформоване визначення цього унікального та вкрай важливого ресурсу, а підміна цього терміну «земельними ресурсами» не враховує усієї сукупності тих функцій, які виконують ґрунти у функціонуванні біосфери та житті людини. Для характеристики ґрунтових ресурсів слід використовувати систему показників, які характеризують не тільки ресурси родючості та біопродуктивності, а також відображають роль ґрунту в оптимізації стану природного середовища. Продуктивні ґрунти є базисом цивілізованого життя людини, а їхній стан адекватно відображає здоров'я будь-якої нації. Доки людство не усвідомить реальної цінності ґрунтових ресурсів, постійні невдачі будуть переслідувати нас не тільки в землеробстві, але і в інших галузях людської діяльності.

Література:

1. *Безуглий М.Д.* Ґрунти та їхня родючість у правовому полі земельно-правових відносин / М.Д. Безуглий, С.А. Балюк, Р.С. Трускавецький // Вісник аграрної науки, № 5, 2012. – С. 5-10.
2. *Добровольский Г.В.* Концепция почвенных ресурсов: современное состояние, предпосылки к переосмыслению и постановка задач / Г.В. Добровольский, Г.С. Куст // Роль почв в биосфере : Труды Института почвоведения МГУ им. М.В. Ломоносова и РАН. – М.: Издательство Института почвоведения МГУ-РАН, 2003. – С. 3-39.
3. *Куст Г.С.* Почвы – многофункциональный ресурс и природное богатство. Ресурсология почв и почвенно-экологическая оценка / Г.С. Куст // Почвы в биосфере и жизни человека : монография. – М : ФГБОУ ВПО МГУЛ, 2012. – С. 322-355.
4. *Лобова Е.В.* Почвы / Е.В. Лобова, А.В. Хабаров. – М. : Мысль, 1983. – 304 с.
5. *Лойко П.Ф.* Земельный потенциал мира и России: пути глобализации его использования в XXI веке / П.Ф. Лойко. – М. : Федеральний кадастровий центр «Земля», 2000. – 342 с.
6. *Паньків З.П.* Земельні ресурси: Навчальний посібник /З.П. Паньків. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 272 с.
7. *Паньків З.П.* Еволюція землекористування в Україні. Монографія /З.П. Паньків. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка,

2012. – 188 с.
8. *Паньків З.П.* Грунтові ресурси : значення та функції /З.П. Паньків //Вісник Одеського національного університету. Серія: Географічні та геологічні науки, Т. 20, випуск 2 (25), 2015. – 84-96.
  9. *Реймерс Н.Ф.* Природопользование: Словарь-справочник / Н.Ф. Реймерс. – М.: Мысль, 1990. – 637 с.
  10. *Телегуз О.В.* Агроекологічна оцінка ґрунтів : монографія /О.В. Телегуз, М.Г. Кіт. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 260 с.
  11. *Трегобчук В.М.* Рациональное використання та всебічна охорона земель – головні чинники продовольчої і національної безпеки / В.М. Трегобчук // Землевпорядкування, 2001, № 1. – С. 36-41.

References:

1. *Bezyglyi, M.D., Balyuk, S.A., Truskavetsky, R.S.* (2012), Gryntu ta yihnya rodyuchist v pravovomu polyi zemelno-pravovuh vidnosun [Soils and their fertility in the legal framework of the land and legal relations], Visnik agrarnoyi nauku, No. 5, pp. 5-10.
2. *Dobrovolskiy, G.V., Kust, G.S.* (2003), «Konceptsiya pochvennih resursov: sovremennoye sostoyaniye, predposilky k pereosmysleniyu i postanovka zadach» [«The concept of soil resources: current state, the preconditions for rethinking and setting the goals»] Rol pochv v biosfere: Trudu Instituta pochvovedeniya MGY im. M.V. Lomonosova i RAN [The role of soils in the biosphere], Moscow: Izdatelstvo Instituta pochvovedeniya MGY-RAN, pp. 3-39.
3. *Kust, G.S.* (2012), «Pochvu – mnogofunkcionalnyy resurs i prirodnoye bogatstvo. Resursologiya pochv i pochvenno-ekologicheskaya ocenka» [«Soils - multifunctional resource and natural wealth. Soil resources study and soil-environmental assessment»] Pochvu v biosfere i zhizni cheloveka: monografiya [The soils in the biosphere and human life: monograph], Moscow: FGBU VPO MGVL, pp. 322-355.
4. *Lobova, E.V., Habarov, A.V.* (1983), Pochvu [Soils], Moscow: Musl, 304 p.
5. *Loiko, P.F.* (2000), Zemelnuy potencial mira i rossiyi: pyti globalizatsiyi ego ispolzovaniya v XXI veke [Land potential of the world and Russia: the ways of globalization of its use in the twenty-first century], Moscow.:Federalniy kadastriviy centr «Zemlya», 342 p.
6. *Pankiv, Z.P.* (2008), Zemelni resursu. Navchalnyy posibnik [Land resources: textbook], Lviv: VC LNU im. Ivana Franka, 272 p.
7. *Pankiv, Z.P.* (2012), Evoluciya zemlekorustuvannya v Ukraini. Monografiya [Evolution of the land use in Ukraine: monograph], Lviv: VC LNU im. Ivana Franka, 188 p.
8. *Pankiv, Z. P.* (2015), Gruntovi resursu Lvivskoi oblasti [Soils resources Lviv region] Visnik Odeskogo natsionalnogo univertitetu. Seriya: Geografichni ta geologichni nauku, T. 20, vypusk 2 (25), 2015?, pp. 84-96.
9. *Reimers, N.F.* (1990), Prirodopolzovanie: Slovar-spravochnik [Nature Management: dictionary directory], Moscow: Misl, 637 p.
10. *Teleguz, O. V., Kit, M. G.* (2013), Agroekologichna otsinka gruntiv: monografija [Agroecological evaluation of soil: monograph], Lviv: VC LNU im. Ivana Franka, 260 p.
11. *Tregopchuk, V.M.* (2001), Racionalne vukorustannya ta vsebichna ohorona zemel – golovni chunnuku prodovolchoyi i nacionalnoyi bezpeku [Rational use and comprehensive protection of land - the main factors of food and national security], Zemlevporядкування, No. 1. pp. 36-41.

Аннотация:

Паньків З. П. ПОЧВЕННЫЕ РЕСУРСЫ ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ.

В статье отмечена ошибочность подмены понятий «земельные ресурсы» и «почвенные ресурсы», поскольку не учтена вся совокупность функций, что выполняют почвы в функционировании биосферы и жизни человека. Многофункциональность почв разрешает выделить материальные, функциональные, культурно-эстетические, информационные группы почвенных ресурсов. Почвенные ресурсы являются важнейшей составной частью природно-ресурсного потенциала, рациональное использование которых гарантирует сохранность продовольственной, национальной безопасности и оптимизации состояния экологической безопасности. Однако, на сегодняшний день отсутствует законодательно сформировано определение этого уникального и важнейшего ресурса, а подмена этого термина «земельными ресурсами» не учитывает всей совокупности тех функций, которые выполняют почвы в функционировании биосферы и жизни человека. Для характеристики почвенных ресурсов следует использовать систему показателей, которые характеризуют не только ресурсы плодородия и биоподуктивности, а также отражают роль почвы в оптимизации состояния природной среды. Производительные почвы является базисом цивилизованной жизни человека, а их состояние адекватно отражает здоровье любой нации. Пока человечество не осознает реальной ценности почвенных ресурсов, постоянные неудачи будут преследовать нас не только в земледелии, но и в других областях человеческой деятельности. На основании созданной почвенной карты Львовской области установлена структура почвенных ресурсов, рассчитаны показатели освоенности, распаханности почв и обеспеченности продуктивными почвами жителей. Предложено систему показателей для характеристики почвенных ресурсов.

Ключевые слова: почвенные ресурсы, земельные ресурсы, почвопользование, Львовская область, экологические функции.

Abstract:

Pankiv Z. P. THE SOIL RESOURCES OF LVIV REGION.

The article mentioned the error of substituting the terms "land resources" and "soil resources" because it does not take into account the totality of functions performed by soils in the functioning of the biosphere and human life. Soils versatility allows to single out physical, functional, cultural-aesthetic, informational groups of soil resources. Soil resources are a collection of all taxonomic soil units typical of their properties and functions that are or may be used in all kinds of economic activity and optimize the state of environment in the limits of natural or administrative entities.

For characterization of the sustainable use of soil resources it was proposed to use the term "soil usage." Soil usage is a process of using the components, properties and functions of natural, human-transformed and artificial soils by man or society to meet the material and spiritual needs of a man and optimizing of the human life environment. Soil usage is divided into direct and indirect. Direct soil usage began after mankind's transition to agriculture, and indirect one - was followed by the appearance of humanity and human activities and is based on the use of ecological functions that soils perform in the biosphere. The features of soils in comparison to other means of production were determined. Analysis of soil resources place in the natural resources classifications was conducted. It was indicated that soil resources are quickly exhaustible, irreplaceable, they should be regarded as both actual and potential. Based on the created soil map it was defined the soil resources structure of Lviv region, calculated the cultivation, soil plow and productive soils availability indicators. It was suggested the system of indicators to characterize the soil resources. Soil resources are the most important part of natural resources, rational use of which guarantees the safety of food, national security and optimization of the environmental situation. Productive soil is the basis of civilized life, and their condition adequately reflects the health of any nation.

Key words: soil resources, land resources, soil usage, Lviv region, ecological functions.

Рецензент: проф. Позняк С.П.

Надійшла 09.03.2016р.

911.52

Вікторія УДОВИЧЕНКО

ЛАНДШАФТНО-ТИПОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ЛІСОСТЕПОВИХ КОМПЛЕКСІВ ТЕРИТОРІЇ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

У представленій статті подано результати вивчення особливостей просторової ландшафтної диференціації лісостепової частини території Лівобережної України, картографування та графічного моделювання виділених типологічних одиниць лісостепових ландшафтів регіону, зокрема картографічну модель у масштабі 1:3 000 000 та розгорнуту легенду до неї. Подано детальну морфометрично-типологічну характеристику класифікаційних одиниць рангу виду лісостепових ландшафтів, які формують каркас ландшафтно-типологічної структури регіону та відображають основні структурні особливості території.

Ключові слова: ландшафт, ландшафтний комплекс, лісостеповий ландшафтний комплекс, класифікаційна одиниця, ландшафтно-типологічна структура, вид ландшафту, тип місцевості.

Постановка проблеми. Вивчення особливостей просторової ландшафтної диференціації території та її ландшафтно-типологічної структури являє собою базовий етап усього комплексу ландшафтознавчих досліджень для потреб реалізації інструментарію ландшафтного планування. Саме тому, з урахуванням відомих теоретико-методологічних основ здійснення типологічного аналізу території й створення класифікаційних моделей [5, 10, 13, 14, 17, 18], та за результатами вивчення ландшафтно-генетичної структури території дослідження, важливим і необхідним для потреб реалізації інструментарію ландшафтного планування вбачається здійснення характеристики морфологічної й компонентної ландшафтної структури території та розробки кадастру ландшафтів.

Аналіз досліджень і публікацій. Лісостепові комплекси, як самостійна зональна одиниця, вперше були виділені та обґрунтовані Л.С. Бергом [3]. Розглядаються вони і в якості природних комплексів, розташованих вздовж "меж між основними зонами", та таких, що мають гетерогенну природу зі складно влаштованими біогеоценозами та високим рівнем біорізноманіття навіть в умовах широкого господарського освоєння [4, 9]; екотонів, які на сучасному етапі розвитку біогеосфери відігра-

ють суттєву роль у її функціонуванні [9, 22]; своєрідної цілісної геосистеми, що має особливу структурно-функціональну організацію [11], підвищену інтенсивність фізико-географічних процесів обміну речовиною, енергією та інформацією між контактуючими геосистемами [12]; одного з найбільш крупних природних екотонів – зонального геоекотону [11, 15]. З іншого боку, відомі й роботи регіонального характеру [6, 7], у яких, на час їх створення, було доволі детально викладено результати аналізу ландшафтної структури лісостепу, зокрема, і території Лівобережної України. Проте з метою здійснення сучасних досліджень планувального характеру важливим вбачається визначення актуальних особливостей ландшафтів та ландшафтно-типологічної структури регіону дослідження з використанням існуючого методичного апарату ландшафтознавства [5, 10, 17, 19, 20] та створених різними авторами ландшафтних карт [1, 2, 8, 16, 21].

Отже, **метою** даної роботи є за результатами власних польових спостережень, аналізу фондових текстових й картографічних матеріалів, дешифрування аерокосмічних знімків, а також літературних і статистичних даних із використанням відомих та добре розроблених методичних прийомів здійснити класифікацію та виділити типологічні одиниці ландшафтів